

HANNA KOSIOREK

Zielona Góra

ŁUŻYCE JAKO PROBLEM BADAWCZY W „NIEDERLAUSITZE MITTEILUNGEN”

Wstęp

Na peryferiach państwa niemieckiego, w niewielkim jak na niemieckie miasta Gubinie ukształtował się silny ośrodek skupiający badaczy o bardzo wysokich aspiracjach naukowych. Niederlausitze Gesellschaft für Anthropologie und Altertumskunde (Dolnołużyckie Towarzystwo Antropologiczne i Archeologiczne) w Gubinie zostało założone przez grupę przyjaciół 3 czerwca 1884 roku w Calau na wzór założonego w 1869 roku towarzystwa berlińskiego¹. Założycielami byli: dr Robert Behla (1850-1921)², dr Hugo Jentsch (1840-1916) i dr Ewald Siehe. Powstała organizacja miała na celu badanie kultury ludowej, antropologii i przeszłości obszaru Dolnych Łużyc. Wyniki badań publikowano na łamach powstałego w tym celu czasopisma „Niederlausitzer Mitteilungen” („Wiadomości Dolnołużyckie”).

Tytuł i wydawca

Podtytuł czasopisma ulegał częstym zmianom. Pierwszy tom nosił podtytuł „Zeitschrift der Niederlausitzer Gesellschaft für Anthropologie und Urgeschichte” („Czasopismo Dolnołużyckiego Towarzystwa Antropologicznego i Starożytności”). W związku ze zmianą nazwy towarzystwa zmianie musiał ulec także podtytuł, kolejne tomy ukazywały się zatem jako „Zeitschrift der Niederlausitzer Gesellschaft für Anthropologie und Alterthumskunde” („Czasopismo Dolnołużyckiego Towarzystwa Antropologicznego i Archeologicznego”), a od tomu 22 (1934 r.) jako „Zeitschrift der Niederlausitzer Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde” („Czasopismo Dolnołużyckiego Towarzystwa Historycznego i Archeologicznego”). Kolejna zmiana wynikała z przekształcenia czasopisma w rocznik, stąd: „Jahrbuch der Niederlausitzer Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde” („Rocznik Dolnołużyckiego Towarzystwa Historycznego i Archeologicznego”).

¹ To właśnie założyciel Deutsche Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte z Berlina, profesor Rudolf Virchow (1821-1902) był inicjatorem powstania gubińskiego towarzystwa.

² *Bjela Robert (Behla Franz Robert)*, [w:] *Nowy biografiski słownik k stawiznam a kulturje Serbow*, Budyšin 1984.

Jak już wyżej wspomniano, wydawcą „Niederlausitzer Mitteilungen” był przez cały okres ukazywania się zarząd Towarzystwa Dolnołużycznego. Dopiero od 1909 roku na polecenie zarządu pismo wydawali kolejno jego przewodniczący: do 1916 roku Hugo Jentsch, do 1930 roku Karl Gander (1855-1945) i do 1941 roku Rudolf Lehmann (1892-1984). To oni byli faktycznie odpowiedzialni za ostateczny układ czasopisma, dbali o wysoką jakość prezentowanych artykułów i ich rzetelność. W statucie towarzystwa znajdujemy paragraf poświęcony „Wiadomościom”:

Przyczynki i krótkie wiadomości z zakresu antropologii, obyczajowości, archeologii i historii Dolnych Łużyc, a także sprawozdania z działalności Towarzystwa są zbierane w wydawanym przez zarząd czasopiśmie, które członkowie otrzymują za darmo.

Układ „Dolnołużycznych Wiadomości” zależy od zarządu, który w poszczególnych przypadkach sam decyduje o przyjęciu tekstu pojedynczych członków³.

Należy podkreślić, że publikacje na tematy historyczne opierały się w głównej mierze na bogatym materiale źródłowym.

Gdy w 1933 roku do władzy doszedł Adolf Hitler, Towarzystwo musiało uwzględnić nową nacjonalistyczną ideologię. Choć publikacje nie dotyczyły czasów współczesnych, to jednak na zebraniu w Zasiokach (4 marca 1934 r.) podkreślono, że „Niederlausitzer Mitteilungen” wypełnia dwa ważne zadania w celu kształtowania narodu: „1. Upowszechnianie badań naukowych, do których szerokie masy nie mają dostępu, 2. Upowszechnianie łatwych do zrozumienia rozpraw”⁴. Nie uciekano jednak od „trudnych” tematów. Np. w 1940 r. po napaści III Rzeszy na Polskę prof. Manfred Laubert z Berlina wydał na łamach „Wiadomości” biografie dwóch łużyckich przyjaciół Polski (*Polenfreunde*)⁵, z którą Hitler tak zażarcie walczył.

Pierwszy zeszyt czasopisma „Niederlausitzer Mitteilungen” został wydany 20 listopada 1885 roku. Wydrukowała go prowadzona w Lubinie przez F. Driemela i syna drukarnia. Kolejne numery drukowano już w Gubinie w drukarni Alberta Koeniga. Przez cały okres ukazywania się „Dolnołużyczne Wiadomości” drukowane były pismem drukarskim zwanym frakturą, stosowanym powszechnie w Niemczech do 1941 roku. Pismo to wywodzi się z pisma gotyckiego, choć jego powstanie jest przedmiotem dyskusji. Znaczący tego pisma Karol Górski tak je opisuje: „cechą charakterystyczną fraktury są łamane łaski, z ostrymi kątami, każda litera stawiana osobno, ligatury rzadko stoso-

³ *Satzungen der Niederlausitzer Gesellschaft für Anthropologie und Alterthumskunde*, „Niederlausitzer Mitteilungen. Zeitschrift der Niederlausitzer Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde“ (dalej: NLM) t. 5, s. 164.

⁴ R. D a e n i c k e, *Wandertagung der Gesellschaft in Forst am 4. März 1934*, NLM t. 23, s. 173.

⁵ M. L a u b e r t, *Karl Eduard Freiherr von Finck und Friedrich Heinrich Alexander von Wiedebach, zwei Lausitzer Polenfreunde vor 100 Jahren*, NLM t. 28, s. 20-30.

wane”; jego cechą jest też duże podobieństwo wielu liter, np. małych liter *s* i *f* oraz wielkich liter *G* i *B*⁶.

Szata graficzna czasopisma o formacie 12x20,5 cm, a od 1934 roku 16x22 cm nie ulegała wielkim zmianom. Pierwszy tom wydrukowano inną czcionką, co wynikało z faktu, iż został wydany w Lubinie. Okładka pisma miała stale podobny graficznie wygląd. Jej wyraźna zmiana nastąpiła w zeszytcie 22 z 1934 roku — m. in. w ten sposób uczczono pięćdziesiątą rocznicę powstania towarzystwa.

Częstotliwość ukazywania się

Periodyk wydawano w tomach, od 1885 do 1941 roku ukazało się ich 29. Początkowo tom składał się z sześciu pojedynczych zeszytów, które ukazywały się z różną częstotliwością (np. ostatni zeszyt pierwszego tomu wydano dopiero pięć lat później, czyli w 1890 roku). Od tomu piątego numery zeszytów były łączone, wydawano po dwa lub cztery zeszyty, a ich liczba wzrosła do ośmiu. Od tomu jedenastego utrwaliła się zasada wydawania tomu w dwóch częściach — zeszyt pierwszy-czwarty oraz piąty-ósmi. Jako jedyny na zeszyty nie został podzielony tom trzynasty, powstały w latach pierwszej wojny światowej. Tomy 15-20 wydawano w dwóch częściach (*erste und zweite Hälfte* — pierwsza i druga połowa). Od tomu 21 (1933 r.) czasopismo nie było już dzielone na pojedyncze zeszyty i faktycznie stało się rocznikiem.

Objętość zeszytów i tomów była różnorodna. Z każdym wydawanym zeszytem pierwszego tomu objętość zwiększała się i to znacznie. Pierwszy zeszyt liczył niewiele ponad trzydzieści stron, kolejny pięćdziesiąt, trzeci około stu stron, a już szósty prawie trzysta. W sumie pierwszy tom liczył 596 stron. Kolejny tom był mniejszy objętościowo — kilkadziesiąt artykułów zawarto na prawie pięciuset stronach. Kolejne tomy liczyły po czterysta do pięciuset stron. Gdy zeszyty zaczęto łączyć, objętość zmalała do ok. trzystu stron. Pojedyncze tomu liczyły w zwiększonym formacie ok. dwustu stron.

Układ treści

„Wiadomości Łużyckie” miały nie tylko bardzo stabilny, mało zmieniający się układ graficzny. Również układ ich treści był bardzo statyczny, ulegał tylko niewielkim modyfikacjom.

Tomy zaczynały się spisem treści, niekiedy dedykacją dla jakiegoś uczonego lub towarzystwa naukowego. Od tomu dwudziestego uporządkowano

⁶ K. G ó r s k i, *Neografia gotycka*, Warszawa 1978, s. 20; por. także A. G i e y s z t o r, *Zarys dziejów pisma łacińskiego*, Warszawa 1973; J. G r y c z, *Z dziejów i techniki książki*, Wrocław 1951, s. 51, 60.

zawartość i podzielono pismo na pięć odrębnych części (wcześniej w zeszytach nie było podziałów, ale były one czytelne): 1) artykuły, 2) krótkie rozprawy i przyczynki, 3) omówienia i recenzje nowości wydawniczych, 4) krótkie wzmianki historyczne i 5) wiadomości z życia towarzystwa. Tom kończył się indeksem miejscowości i rzeczy.

Zawartość pisma opisał Rudolf Lehmann w 1934 roku w tomie poświęconym pięćdziesiątej rocznicy powstania towarzystwa: „w 22 tomach [...] zgromadzona jest suma wielkich, małych oraz maleńkich prac i przyczynków dotyczących prehistorii, ludowości, języka i historii rodzinnej okolicy, obok których nie może przejść obojętnie ten, kto żywo interesuje się przeszłością Dolnych Łużyc. [...] służą »Wiadomości« także jako organ publikujący źródła”⁷. Artykuły uzupełniano rycinami, rysunkami, zdjęciami oraz mapami. Od numeru 22 pojawiły się na ostatnich stronach reklamy, co na pewno miało przysporzyć redakcji dodatkowych funduszy.

Nazwa towarzystwa wskazuje na główny nurt zainteresowań jego członków, które musiały znaleźć odzwierciedlenie w omawianym czasopiśmie. Obszar poddany badaniom to oczywiście Dolne Łużyce, ale nie tylko, gdyż badaniami objęto także całe Łużyce i ich związki z innymi, pogranicznymi państwami. Na pierwszym planie znajdują się publikacje związane z prehistorią ziem Dolnych Łużyc. Tej problematyce poświęcono w całości pierwszy tom czasopisma. W kolejnych tomach dużą część nadal stanowi prehistoria, ale nie jest to jedyny temat, choć wyraźnie dominujący. Opisywano odkrycia archeologiczne, liczne są także graficzne prezentacje wykopalisk archeologicznych, monet i przedmiotów z kamienia, brązu, żelaza oraz kości. Znajdziemy opisy cmentarzysk z okolic Lubina, Luckau, Cottbus, Żar, Gubina, Trzebnicy, wałów obronnych z okolic Gubina, Luckau, Lubina, Sonnewalde, a także wiadomości o obyczajach, przędzy, tkaninach i strojach starożytnych Słowian i Germanów oraz o wpływach rzymskich na tych terenach. Badacze zajmujący się tą tematyką to Hugo Jentsch, dyrektor gimnazjum w Jenie doktor Franz Weineck, radca medyczny doktor E. Siehe z Sulechowa, R. Behla, nauczyciel Hermann Grosse z Berlina (1854-1933), Hermann Böttcher, nauczyciel M. Hauptstein, C. Krüger, właściciel młyna z Lichterfeld (pow. Luckau) G. Stephan, C. Liersch, H. Pietzke, K. Strauss oraz R. Winter.

W tomach 23-29 wyodrębniono w piśmie specjalną część zatytułowaną *Komunikaty o prehistorycznych znaleziskach na Dolnych Łużycach*. Co roku wymieniano wykopaliska archeologiczne z dziesięciu powiatów: Cottbus, Żary, Triebel, Zasięki, Luckau, Calau, Senftenberg, Gubin, Lubin i Spremberg. Komunikaty mają charakter krótkich wzmianek o znaleziskach z podziałem na powiaty i epoki czasów starożytnych.

Obok archeologii Towarzystwo zajmowało się antropologią. Cykl wykładów z tego zakresu opublikował Wilibald von Schulenburg (1847-1934),

⁷ R. L e h m a n n, *Zum fünfzigsten Geburtstag der Niederlausitzer Gesellschaft*, NLM t. 22, s. 5-6.

badacz zajmujący się okolicami Spreewaldu. Życiem codziennym Łużyczan zajmowali się również K. Gander, G. Stephan, H. Grosse, R. Scharnweber, F. Weineck oraz berliński profesor Wilhelm Schwartz. Publikowali oni legendy związane z osadami Dolnych Łużyc, dotąd przekazywane ustnie z pokolenia na pokolenie, oraz szczegółowo zajęli się problematyką zabaw i wyliczanek dziecięcych, wierzeniami, strojami ludności z terenów Gubina, Luckau, Lubina, Sprembergu. Florą Dolnych Łużyc zajęli się P. Richter i A. Arndt, pochodzeniem nazw rzek — K. Gander, W. Krüger, O. Petreins i E. Mucke, który zajmował się także łużyckimi nazwami miejscowości — ich powstaniem i znaczeniem. Językoznawstwo to domena Paula Kupki⁸, który zbadał i opisał gwarę łużycką ludności z okolic Gubina; dialektem tym zajęli się także W. Topp, P. Karge, M. Lieber.

H. Jentsch rozpoczął drukowanie źródeł, które zachowały się dla wielu miast i miejscowości. Pierwsze opublikowane źródła (35 dokumentów i przywilejów z czasów średniowiecznych), które autor odkrył w miejskim archiwum, dotyczą historii miasta Gubina⁹. Omówił i wydrukował księgę rachunkową Gubina z lat 1556-1557 i księgę zgonów z czasów średniowiecza. H. Söhnel opublikował urbarz gubińskiego klasztoru, K. Gander nie wydawane wcześniej dwa źródła, R. Scharnweber osiemnastowieczne źródła miasta Luckau, F. Schmidt – Cottbus, R. Moderhack – Calau i Lubska (niem. Sommerfeld), a W. Lippert – Lubina. Zasoby archiwalne kilku miast łużyckich (Gubin, Senftenberg, Lieberose) opisał dokładnie, a także część z nich opublikował R. Lehmann, zachęcając czytelników do ich analizy i nowego spojrzenia na przeszłość własnego miasta, a także do odnajdywania nowych, być może zapomnianych dokumentów. Archiwum w Beitzsch przedstawił Ernst von Wiedebach-Nostitz¹⁰, a w Cottbus Fritz Schmidt¹¹. W 22 tomie w części zatytułowanej *Archiwa* znajdziemy sporządzony przez pracowników archiwów wykaz źródeł do dziejów Łużyc będących w posiadaniu Saksońskiego Archiwum Państwowego w Dreźnie¹², Archiwum Państwowego w Berlinie-

⁸ P. Kupka, *Die Mundart des Kreises Guben*, NLM t. 3, s. 275-282, 367-377.

⁹ H. Jentsch, *Ungedruckte Urkunden zur Geschichte Gubens*, NLM t. 2, s. 56-68.

¹⁰ E. von Wiedebach-Nostitz, *Regesten aus dem Beitzscher Archiv*, NLM t. 5, s. 401-441.

¹¹ F. Schmidt, *Die Urkunden des Cottbuser Stadtarchivs in Regestenform*, NLM t. 10, s. 115-240.

¹² W. Lippert, *Quellen der Niederlausitzer Geschichtsforschung im Sächsischen Hauptstaatsarchiv, Dresden*, NLM t. 22, s. 291-299.

Dahlem¹³, Archiwum Państwowego w Weimarze¹⁴ oraz Archiwum w Lubinie¹⁵.

Tym tropem poszli dalej badacze, którzy przeszukali listy studentów na różnych uczelniach w celu odnalezienia na nich Łużyczan. Badania rozpoczął M. Wehrmann¹⁶, który przeanalizował pochodzenie studentów uczelni pedagogicznej w Szczecinie, studiujących tam w latach 1576-1666. Analizę kontynuował H. Söhnel — wyliczył z imienia i nazwiska studentów ze średniowiecznych uczelni, osobno zbadał studentów uniwersytetu w Wittenberdze i Frankfurcie nad Odrą.

R. Zeitschel zwrócił uwagę na wielką, niedocenioną dotąd wartość poznawczą ksiąg parafialnych¹⁷. Kustosz L. Lehmann z Gubina na podstawie tychże ksiąg przedstawił stan garnizonu wojskowego w Gubinie w latach 1700-1744 i 1785-1815. Wnikliwej analizie poddał to źródło proboszcz gubiński August Werner¹⁸, diakon Paul Hohlfeld zbadał najstarsze części metryk Zasiiek¹⁹, a proboszcz F. Senckel miasta Wellmitz²⁰.

Liczne są także biografie zasłużonych Łużyczan żyjących w czasach przeszłych i współczesnych. Znajdziemy życiorys reformatora Sebastiana Boetiusa (1515-1572), malarza Juliusa Uschnera (1805-1885), Johanna Wilhelma Neumanna (1797-1870), łużyckiego poety z XVIII wieku J. G. Pillarika z Lubina, a wśród wspomnień i nekrologów sylwetki H. Jentscha, W. Lipperta, R. Behli, F. Weinecka, R. Virchowa, E. Mucke.

Czasy średniowiecza zostały przybliżone ówczesnym czytelnikom przez takich publicystów, jak Woldemar Lippert (1861-1937), który zajął się historią

¹³ J. S c h u l t z e, *Quellen zur Geschichte der Niederlausitz im Geh. Staatsarchiv in Berlin-Dahlem*, NLM t. 22, s. 300-305.

¹⁴ W. F l a c h, *Quellen zur Geschichte der Niederlausitz im Thüringischen Staatsarchiv Weimar*, NLM t. 22, s. 306-312.

¹⁵ M. S t a h n, *Das Landesarchiv in Lübben und seine Bestände*, NLM t. 22, s. 313-338.

¹⁶ M. W e h r m a n n, *Lausitzer auf dem Pedagogium in Stettin 1576-1666*, NLM t. 3.

¹⁷ R. Z e i t s c h e l, *Der Kirchenbücherbestand der Niederlausitz*, NLM t. 2, s. 50-55.

¹⁸ A. W e r n e r, *Die ältesten Kirchenbücher der Stadt- und Hauptkirche von Guben*, NLM t. 4, s. 387-394; i d e m, *Erhebungen aus den Kirchenbüchern der Stadt- und Hauptkirche zu Guben für die Jahre 1612-1650*, NLM t. 6, s. 277-302, 406-425; i d e m, *Herrschaftliche Besitzer in der Umgebung von Guben nach den Gubener Kirchenbüchern von 1620-1700*, NLM t. 6, s. 381-385; i d e m, *Kirchenbuchnachrichten über die in und um Guben angesessenen Adelsfamilien seit 1578*, NLM t. 7, s. 334-340.

¹⁹ F. H o h l f e l d, *Blicke in die drei ältesten Theile des Kirchenbüchers zu Forst in Lausitz*, NLM t. 4, s. 262-291.

²⁰ F. S e n c k e l, *Auszüge aus dem Kirchenbuche von Wellmitz 1687-1827*, NLM t. 5, s. 330-367.

miast dolnołużyckich (Cottbus, Spremberg, Zasięki oraz Lubin), H. Knothe, który szczegółowo opisał saksońskie władztwo w Żarach, Beeskow i Storkow, H. Jentsch zajmujący się problematyką związaną z historią Gubina. Wnikliwej analizie poddał doktor Richard Jocksch-Poppe stan i administrację miast stanowych Zasięki (niem. Forst) i Brody (niem. Pförten). Najstarszą historię klasztoru cystersów w Doberlug (Dobrilugk) i jego włości opisywał na łamach „Niederlausitzer Mitteilungen” wielokrotnie R. Lemann, którego przodkowie właśnie z tych okolic pochodzili, a także W. Lippert.

Wiek XVI-XVIII to okres, którym zajmował się W. Lippert (historia miasta Spremberg, Brody, Spreewald); E. Zuchhold zajął się nie opisywanym dotąd miastem Triebel, listy o nędzy z czasów końca wojny trzydziestoletniej (1618-1648) opublikował W. v. Minckwitz. Czytelnicy interesujący się historią bliższą znaleźli ciekawe prace poświęcone ciężkim czasom wojen napoleońskich (O. Schlobach²¹, A. Petersen²², F. K. Liersch²³), a także czasom powojennym (H. Zabel²⁴, F.K. Liersch²⁵, E. Kittel²⁶).

Obok tych publikacji naukowych prezentowano na łamach „Wiadomości Łużyckich” nowe nabytki książkowe i materialne do biblioteki towarzystwa, podawano sprawozdania z corocznych spotkań, listę członków. Co roku ukazywała się także bibliografia ukazujących się w Niemczech, a poświęconych tematyce łużyckiej wydawnictw oraz recenzje ważniejszych publikacji.

Publicyści

Zawody osób publikujących swoje artykuły były rozmaite: lekarze, fizycy, nauczyciele, duchowni (głównie proboszczowie). Tylko jeden artykuł został napisany kobiecą ręką²⁷ — córka proboszcza Minna Lieber zajęła się dialektem okolic Zane, gdzie mieszkała. Z „Niederlausitzer Mitteilungen” współpracowali także członkowie innych niemieckich towarzystw naukowych. Swoje rozprawy przysyłali z Berlina Richard Moderhack, Karl Marschalleck, nauczy-

²¹ O. Schlobach, *Drei Erinnerungen aus der Niederlausitz an die sieben schweren Jahre 1806-1813*, NLM t. 3; i d e m, *Eindrücke von dem Leben in Sorau zu Anfang des 19. Jahrhunderts*, NLM t. 3, s. 211-232.

²² A. Petersen, *Die Schlacht bei Luckau am 4. Juni 1813*, NLM t. 8, s. 48-55.

²³ F. K. Liersch, *Cottbuser Tagebuchaufzeichnungen von 1811-1814*, NLM t. 8, s. 166-178.

²⁴ H. Zabel, *Aufzeichnungen über Vorgänge zu Guben 1815-1819*, NLM t. 8, s. 56-62.

²⁵ F. K. Liersch, *Allerei vom Leben in Cottbus 1820-1830 nach alten Wochenblättern*, NLM t. 12, s. 186-200.

²⁶ E. Kittel, *Die Revolution von 1849 in Cottbus. Aufzeichnung des Pfarrers Hermann Kittel* (†1912), NLM t. 24, s. 73-80.

²⁷ M. Lieber, *Dialektproben aus Zane, Kreis Lübben*, NLM t.13, 1917, s. 162-175.

ciel Robert Scharnweber, Hermann Grosse, profesor Wilhelm Schwartz, F. K. Liersch, pracownik archiwum w Berlinie-Dahlem doktor Johannes Schultze, profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Charlottenburgu Robert Mielke, lekarz dr Reinhold Winter z Frankfurtu nad Odrą, dyrektor muzeum w Hamburgu Karl Paulke, z Wrocławia Georg Steller.

Najbardziej płodny naukowo był długoletni przewodniczący towarzystwa profesor Hugo Jentsch. Opublikował od samego początku ukazywania się pisma aż do swojej śmierci około siedemdziesięciu artykułów, nie licząc sprawozdań, podliczeń i innych krótszych publikacji.

Hugo Jentsch urodził się 20 września 1840 roku w Luckau. Po ukończonych studiach w Berlinie, gdzie studiował starożytne języki, udał się w 1869 roku do Gubina i tutaj osiadł. Jako nauczyciel w gimnazjum dowiedział się z podręczników, iż na tym terenie znajduje się wiele przedmiotów z czasów starożytnych. Nie znając stanowisk, rozpoczął mozolną pracę szukania śladów po dawnych osadnikach. Jego zbiory się powiększały, a on sam marzył o wybudowaniu muzeum w Gubinie. Marzenie urzeczywistnił właściciel fabryki Adolf Wolf, który ufundował budowę²⁸. Muzeum zostało otwarte niedługo przed śmiercią H. Jentscha, w 1913 roku.

Jako aktywny członek Berlińskiego Towarzystwa Antropologicznego, H. Jentsch wraz z E. Siehe założył podobne towarzystwo dla Dolnych Łużyc. Od początku pełnił w nim główne funkcje, od 1892 roku był jego przewodniczącym aż do śmierci 3 czerwca 1916 roku.

Przewodniczący Towarzystwa z pasją oddawał się także zbieraniu materiałów na temat przeszłości miasta, które stało się jego domem. Opisywał swoje znaleziska z okolic Gubina, ale nie tylko. Znajdujemy ślady jego poczynań także w powiecie lubińskim, Luckau, kotbuskim i żarskim. Odnalazł także różne źródła i stare księgi parafialne, którymi pieczołowicie się zajął. Wiele publikował, pisywał do takich czasopism, jak „Berliner Verhandlungen” („Rozprawy Berlińskie”), „Berliner Zeitschrift für Ethnographie” („Berlińskie Czasopismo Etnograficzne”), „Neues Lausitzisches Magazin” („Nowy Magazyn Łużycki”) i oczywiście omawianych „Wiadomości Dolnołużyckich”. Wykaz jego publikacji książkowych i artykułów znajduje się w 13 tomie „Niederlausitzer Mitteilungen”²⁹. Śmierć przeszkodziła mu w napisaniu monografii Gubina, ale jego dzieło dokończył prawie dziesięć lat później Karl Gander³⁰. W 1907 roku opublikował monografię gubińskiego gimnazjum³¹.

²⁸ K. G a n d e r, *Professor Dr. Hugo Jentsch †*, NLM t. 13, 1917, s. III.

²⁹ I d e m, *Zusammenstellung der Schriften von Museumsdirektor Prof. Dr. H. Jentsch in Guben, des verewigten Vorsitzenden der Niederlausitzer Gesellschaft*, NLM t. 13, s. 330-340.

³⁰ I d e m, *Geschichte der Stadt Guben. Unter Benutzung der Vorarbeiten des verstorbenen Professors Dr. H. Jentsch bearbeitet und herausgegeben*, Guben 1925. W podtytule autor podkreślił znaczący wkład w dzieło H. Jentscha.

³¹ H. J e n t s c h, *Geschichte des Gymnasiums zu Guben*, Guben 1907.

Po śmierci H. Jentscha nowym przewodniczącym Towarzystwa został Karl Gander. Pozostał na tym stanowisku do 1930 roku, kiedy to zrezygnował z niego z powodu swojego wieku i stanu zdrowia. Pozostał jednak honorowym przewodniczącym do końca życia. Z okazji osiemdziesiątej rocznicy urodzin zadedykowano mu tom 23 „Niederlausitzer Mitteilungen”. Z „Wiadomościami” współpracował od początku do końca istnienia pisma. Opublikował ponad trzydzieści artykułów, głównie poświęconych Gubinowi i jego okolicy.

K. Gander urodził się 19 maja 1855 roku w ubogiej rodzinie chłopskiej w Coschen. Ukończywszy seminarium nauczycielskie w Neuzelle, objął w 1876 roku posadę nauczyciela w szkole handlowej w Gubinie, której został także dyrektorem. Tutaj poznał H. Jentscha, który zaproponował mu zajęcie się krajoznawstwem i włączył go do powstałej organizacji naukowej. Młody nauczyciel z pasją oddał się poznawaniu obyczajów, zwyczajów i legend ludowych związanych z Łużycami, a także przeszłości okolicznych wiosek, w tym również wsi, w której przyszedł na świat. Zebrał nazwy wszystkich rzek i rzeczek na obszarze Dolnych Łużyc, zbadał ich pochodzenie językowe. Publikował oprócz „Wiadomości” w „Gubener Zeitung” (*Aus unserer Heimat Guben*), wydał *Niederlausitzer Volkssagen* (Dolnołużyckie baśnie ludowe) i wzmiankowaną wyżej monografię Gubina.

Karl Gander zmarł daleko od swoich rodzinnych okolic, w Passau; 12 marca 1945 roku dziewięćdziesięcioletni starzec dotarł tutaj w transporcie rannych osób uciekających przed frontem.

W 1930 roku przewodniczącym towarzystwa i wydawcą czasopisma został Rudolf Lehmann³², osoba wielce zasłużona dla nauki i upowszechniania dziejów Łużyc, tym razem nie związana z Gubinem. Urodzony w 1892 roku profesor R. Lehmann pochodził z Senftenbergu, powiat Calau, tutaj pracował, był członkiem Komisji Historycznej Prowincji Brandenburskiej i Berlina. Współpracę z „Wiadomościami” rozpoczął w czasie pierwszej wojny światowej; wcześniej, w 1913 roku został członkiem Dolnołużyckiego Towarzystwa. Na łamach tego pisma publikował przyczynki do swoich późniejszych, wiele znaczących do dzisiaj monografii. Napisał: *Geschichte der Markgraftums Niederlausitz*³³ (*Historia własności ziemskiej na Dolnych Łużycach*), uwieńczeniem jego działalności naukowej jest wspaniale napisana *Historia Dolnych Łużyc* (*Geschichte der Niederlausitz*³⁴) wydana w 1963 roku. Zmarł 14 stycznia 1984 roku w wieku 92 lat.

³² Zob. więcej: I. S o c h a c k a, *Rudolf Lehmann (1891-1984)*, „Rocznik Lubuski” 2001, t. XXVII, cz. II, s. 162-165.

³³ R. L e h m a n n, *Geschichte des Markgraftums Niederlausitz. Der Schicksalsweg einer ostdeutschen Landschaft und ihrer Menschen*, Dresden 1937.

³⁴ I d e m, *Geschichte der Niederlausitz*, Berlin 1963.

Innym znaczącym publicystą był doktor Woldemar Lippert³⁵ z Drezna, który opublikował w „Wiadomościach” ponad trzydzieści artykułów. Starszy radca był honorowym członkiem Towarzystwa Dolnołużyckiego od 1893 roku. Z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin zadedykowano mu tom 20.

W. Lippert urodził się w Dreźnie 17 października 1861 roku jako jedyny syn fabrykanta Augusta Lipperta. Był wszechstronnie wykształconym człowiekiem, studiował w Lipsku historię, nauki pomocnicze historii, języki starożytne i język niemiecki. W 1885 roku obronił rozprawę doktorską na temat *Die Geschichte des westfränkischen Reiches unter König Rudolf*³⁶. Współpracował w Wiedniu nad opracowaniem ważnej pozycji źródłowej *Monumenta Germaniae historica*, a także przewodniczył pracom nad innym dziełem źródłowym *Codex diplomaticus Saksoniae*. Od 1891 roku pracował jako nauczyciel w drezdeńskim gimnazjum, w 1919 został jego dyrektorem. Równocześnie był dyrektorem Państwowego Archiwum w Dreźnie. Efektem długotrwałej kwerendy archiwalnej i nie tylko jest praca *Quellen der Niederlausitzer Geschichtsforschung im Sächsischen Hauptstaatsarchiv zu Dresden*. Zmarł po ciężkiej chorobie 10 czerwca 1937 roku.

Do „Wiadomości” pisał także wybitny znawca języka łużyckiego i etnograf Arnošt Muka (Ernst Mucke). Urodził się 10 marca 1854 roku w Grosshänichen koło Bishofswerdy. Po studiach filologicznych w Lipsku zajął się uczeniem młodzieży w gimnazjum. Zakłady pracy zmieniał często, co wynikało z charakteru jego zainteresowań kulturą i językiem łużyckim. Od 1880 do 1884 roku przemierzał wieś po wsi, chcąc zbadać przynależność etniczną i językową mieszkańców Łużyc. Wyniki swoich statystycznych badań w terenie zebrał w dziele *Statistika lužiskich Serbow. Wobličenje a wopisanje hornjo- a delnjo-lužiskeho Serbowstwa w lětach 1880-1885*³⁷. Wydał także popularny do dziś słownik języka łużyckiego (ponad 2500 stron). Obok tego zajmował się pochodzeniem i znaczeniem imion, nazw miejscowości oraz rzek. Zmarł w Bautzen (pol. Budziszyn) 10 października 1932 roku.

Zakończenie

Członkom Dolnołużyckiego Towarzystwa Antropologicznego i Archeologicznego udało się uczynić z Gubina prężny ośrodek naukowy oraz kulturalny. Badacze wspierali się w pracach, zarząd dbał o jakość publikacji ukazujących

³⁵ Zob. biogram W. Lipperta autorstwa S. K o c i o ł, „Rocznik Lubuski” 2001, t. XXVII, cz. II, s. 161-162.

³⁶ Rozprawa ta ukazała się drukiem rok później pod tytułem: *König Rudolf von Frankreich*, Leipzig 1886.

³⁷ A. M u k a, *Statistika lužiskich Serbow. Wobličenje a wopisanje hornjo- a delnjo-lužiskeho Serbowstwa w lětach 1880-1885*, Budyšin 1884-1886. Więcej informacji: J. Š o ł t a, H. Z w a h r, *Geschichte der Sorben. Von 1789 bis 1917*, t. 2, Bautzen 1974, s. 305-307.

się w „Wiadomościach Łużyckich”, nawiązywał współpracę z naukowcami i badaczami z całych Niemiec. Z pewnością rzetelne i wnikliwie opracowane problemy mogą jeszcze dzisiaj zainteresować badaczy, tym bardziej że wiele źródeł, na podstawie których napisano artykuły, dziś po prostu nie istnieje. Z czasopisma dowiemy się o odległej przeszłości, ale również i tej bliższej, takich miast oraz ich okolic, jak Beeskow, Brody (Pforten), Calau, Cottbus, Drebkau, Gubin (Guben), Lieberose, Lubin, Lubsko (Sommerfeld), Luckau, Senftenberg, Sonnewalde, Spreewald, Spremberg, Storkow, Trzebnica (Trebnitz), Triebel, Zasieki (Forst) i Żary.

Hanna Kosiorek

DIE LAUSITZ ALS FORSCHUNGSFRAGE IN „NIEDERLAUSITZER MITTEILLUNGEN”

Zusammenfassung

Niederlausitzer Gesellschaft für Anthropologie und Altertumskunde in Guben wurde durch eine Gruppe von Freunden am 3. Juni 1884 in Calau nach dem Vorbild der 1869 entstandenen Berliner Gesellschaft angelegt. Die Gründer waren Dr. Robert Behla, Dr. Hugo Jentsch und Dr. Ewald Siehe. Die entstandene Organisation hatte zum Ziel Volkskultur, Anthropologie und Vergangenheit der Niederlausitz zu erforschen. Die Mitglieder der Gesellschaft machten die Forschungsergebnisse in der zu diesem Zwecke gegründeten Zeitschrift *Niederlausitzer Mitteilungen* bekannt.

Das erste Heft *Niederlausitzer Mitteilungen* erschien am 20. November 1885. Das Periodikum wurde in den Bänden herausgegeben. Von 1885 bis 1941 sind 29 Bände veröffentlicht. Der erste Band bestand aus sechs einzelnen Heften, die in unterschiedlicher Häufigkeit erschienen. Die Bände 15-20 wurden in zwei Teilen (als erste und zweite Hälfte) herausgegeben. Von dem 21. Band an (ab 1933) waren die Zeitschriften nicht mehr in einzelne Hefte geteilt, sondern als Jahresschrift.

Die Schrift bestand aus fünf gesonderten Teilen, d.h. 1. Artikel, 2. Kleine Aufsätze und Beiträge, 3. Bücherbesprechungen, 4. Mitteilungen, 5. Nachrichten aus der Gesellschaft. Jeder Band endete mit dem Personenregister und Register der geographischen Namen. Die Artikel sind mit Zeichnungen, Aufnahmen und Landkarten ergänzt. Im Vordergrund befinden sich die Veröffentlichungen zur Urgeschichte der Niederlausitz. Dieser Problematik ist der erste Band der Zeitschrift gewidmet. Neben Altertumskunde findet man darin die Artikel zur mittelalterlichen und neuzeitlichen Geschichte, Epoche der Napoleon-Herrschaft sowie auch den Sitten und Kultur der Sorben. Viele Veröffentlichungen stützen sich auf reiches Quellenmaterial. Am häufigsten sind sie den größeren Niederlausitzer Städten gewidmet wie: Beeskow, Pforten, Calau, Cottbus, Drebkau, Guben, Lieberose, Lübben, Sommerfeld, Luckau, Senftenberg, Sonnewalde, Spreewald, Spremberg, Storkow, Trebnitz, Triebel, Forst und Sorau. Für Niederlausitzer Mitteilungen schrieben meistens regionale Historiker wie Kark Gander, Rudolf Lehmann, Hugo Jentsch, Arnošt Muka (Ernst Mucke) und Woldemar Lippert.